

Лариса Левченко (Миколаїв, Україна)

ЄВРЕЙСЬКІ АРХІВИ В США

Сполучені Штати Америки на сучасному етапі історії людства є країною, в якій, за виключенням Держави Ізраїль, проживає найбільша єврейська діаспора - понад п'ять мільйонів¹. Безумовно, що наявне у такій кількості і багатоманітності єврейське населення створило місцеві общини, громадські, політичні, культурні, освітянські та інші організації. Серед них наприкінці XIX ст. з'явилися єврейські історичні товариства, мета діяльності яких полягала, насамперед, у збиранні та зберіганні історичних документів і дослідженні єврейської історії. Саме від історичних товариств беруть свій початок єврейські архіви в США. Історія та діяльність цих архівів, склад їх документів переважно висвітлювалися американськими єврейськими авторами: С.М.Дубовим², Я. Маркусом³, Дж. Вертеймером, Д. Бернардіт, Дж. Міллер⁴ та ін. В Україні до теми американських єврейських архівів як спеціалізованих архівних інституцій мало зверталися. Зважаючи на те, що більшість євреїв емігрувала до США саме з Російської імперії і Радянського Союзу, очевидно стає актуальність дослідження теми єврейських архівів у США. В Сполучених Штатах Америки функціонують єврейські архіви різних типів: науково-дослідних інститутів, єврейських общин штатів, регіонів і міст, історичних і генеалогічних товариств, релігійних общин різного напрямку (ортодоксальних, реформістських, хасидських, сефардських, іудейсько-християнських), бібліотек та учбових закладів. Автор уже звертався до історії та діяльності архівів Єврейського дослідницького інституту YIVO, Університету Луї Брандейса та Лео Бек Інституту⁵. Цю публікацію присвячено двом найбільшим єврейським архівам - архіву Американського єврейського історичного товариства (Уолтем, Бостон, Массачусетс; Центр єврейської історії, Нью-Йорк) та Американському єврейському архіву в Цинциннаті (штат Огайо).

Американське єврейське історичне товариство, засноване 1892 р., було першим серед етнічних історичних товариств США. Ідеї щодо створення товариства висловлені А.С.Ісааксом (Abram S. Isaacs) у «The Jewish Messenger» (12 листопада 1886 р.) та Б.Фензентхолом (Bernhard Fensenthal) у рекомендаціях (6 липня 1888 р.). Фензентхол зокрема писав, що в архівах у Вашингтоні та столицях старих колоній зберігаються цікаві документи, які необхідно зібрати і опублікувати для вивчення майбутніми вченими історії Американського Ізраїлю⁶. Підтримку у створенні товариства надав Г.Б.Адамс (Herbert B. Adams), професор історії з Університету Джона Хопкінса, після розмови з яким, восени 1890 р. співробітник Національного музею США С. Адлер (Cyrus Adler) зробив перший крок до заснування цієї організації, розіславши 150 запрошень. На них надійшло 114 відповідей, автори яких висловили свою підтримку в справі заснування товариства. Серед цих людей був й Дж. Уїнзор (Justin Winsor), видатний американський історик і бібліотекар, один із засновників і президентів Американської історичної асоціації та Американської бібліотечної асоціації. Фундатори провели першу організаційну зустріч 7 червня 1892 р. у будинку Єврейської теологічної семінарії на Лексінгтон авеню, 736 в Нью-Йорку. Першим президентом товариства став видатний американський державний діяч, дипломат і письменник О.С.Строс (Oscar Solomon Straus, 1850-1926). Він відомий у США як перший єврей - секретар Департаменту торгівлі і труда в уряді президента Теодора Рузвельта (1906-1909), ідейний провідник створення Ліги Націй, після Першої світової війни він представляв США в Міжнародному арбітражному суді в Гаазі. Учасниками першої зустрічі була визначена ціль товариства: «збирати і публікувати матеріали з історії нашої країни». Вони вважали, що саме мандрівки іспанських і португальських євреїв привели до відкриття Америки; серед поселенців перших колоній були євреї з Голландії, Великої Британії, Ямайки; багато євреїв воювали в Континентальній армії, а інші фінансово підтримували заснування нової країни в Американську революційну війну (1775-1783). Отже, мета товариства «not sectarian but American» (не розкольніцька, а американська). Модифікація цілей товариства відбулася 1907 р.: «збирати і публікувати матеріали з історії Америки, просувати дослідження загальної єврейської історії та американської єврейської історії як її частини, у тому числі вивчати причини еміграції з різних частин світу до цього континенту». Разом із тим, наступний президент товариства

С. Адлер в своєму адресі з приводу 25-річниці від дня заснування товариства написав, що у його програмі не було нічого такого, що не було б притаманним іншим американським історичним товариствам⁷. Зміна цілей стала причиною заснування щорічника товариства «Publication of the American Jewish Historical Society» (з 51 тому називався - «American Jewish Historical Quarterly», на сучасному етапі - «American Jewish History»). Від започаткування діяльність товариства зосереджувалася на збиранні бібліотеки, архіву та музею. Серед перших матеріалів, накопичених в архіві, були документи дипломатичної і консульської служби США за період з 1784 р., що відбивали внесок Державного департаменту та його дипломатичних представників у надання допомоги євреям різних країн, які піддавалися переслідуванню. У своєму адресі 1917 р. С. Адлер заявив: «У моєму розпорядженні знаходяться тисячі сторінок цієї дипломатичної кореспонденції, яка, на мою думку, повинна бути оприлюдненою з огляду на диво російської свободи, що несе з собою рівність перед законом євреїв цієї країни і назавжди покінчує з дискримінацією, застосовуваною урядом Росії від воцаріння Дома Романових, а може й раніше»⁸. Щодо бібліотеки та музею, Адлер визнавав, що всі зібрані томи й експонати фактично зберігаються в одній кімнаті в будинку Єврейської теологічної семінарії Нью-Йорку і чекають на той час, коли товариство буде мати власну штаб-квартиру із читальними та виставковими залами. 1968 р. товариство отримало власний будинок на території кампусу університету Брандейса (Волтхем, Массачусетс), споруджений на кошти від заповіту 4-го президента товариства Л.М.Фрідмана (Lee Max Friedman). Архів товариства на сучасному етапі історії зберігає понад 25 млн. документів, 50 тис. книг та фотографій. Архівний довідник до колекцій вперше опубліковано 1967 р., сьогодні майже усі колекції представлено в електронному каталозі.

Серед найбільш цінних рекорд-груп архіву: документи «Ради делегатів Американських Ізраїльтян» (1859-1881, 1887, 1932)⁹, «Ради синагог Америки» (1926-1982, 1990-1992)¹⁰, «Ради єврейських федерацій і соціальних фондів», яка об'єднує майже 600 єврейських організацій США і Канади (документи з 1916 р., комплектується далі)¹¹, «Американського єврейського конгресу» (1916-2006)¹²; «Бостонського товариства допомоги іммігрантам» (1886-1977)¹³. Колекція Бостонського товариства допомоги іммігрантам представляє значний інтерес для дослідників, які цікавляться історією і генеалогією євреїв з Російської імперії, СРСР та Східної Європи. Товариство допомоги єврейським іммігрантам було засноване 1880 р. членами російської єврейської общини Нью-Йорка з метою допомоги євреям-втікачам від погромів. Його філіали функціонували у Бостоні, Філадельфії, Балтиморі, Вашингтоні і окрузі Колумбія. Бостонський філіал засновано 1904 р. Його колекція містить списки пасажирів морських суден, що перевозили мігрантів, окремі досьє на іммігрантів і їхні фотографії, судові рішення тощо. Більша частина колекції відкрита для дослідників, робота із документами, створеними після 1960 р., вимагає окремого дозволу директора Архіву Нової Англії¹⁴. З цієї ж точки зору значущою є колекція «The Industrial Removal Office» (було підрозділом Єврейського агропромислового товариства допомоги), спеціальної організації, яка опікувалася розселенням та влаштуванням на роботу в США, Канаді та Мексиці євреїв-іммігрантів з Росії, Західної України (в основному з Галіції) та Румунії. Організація була заснована під егідою лози «Бней Брит» і функціонувала на кошти Фонду барона Гірша. Загалом за час існування (1899-1922) їй вдалося допомогти 79 тис. переселенців¹⁵.

Архів товариства зберігає й документи «Фонду барона де Гірша». Клара і Моріс де Гірші (Clara de Hirsch, Maurice de Hirsch) після смерті їхньої єдиної дитини вирішили спрямувати свій статок на благодійність. Одна з перших пожертв призначалася на організацію єврейських технічних професійних шкіл у Буковині та Галіції. 1885 р. барон Гірш запропонував уряду Російської імперії 10 млн. доларів для підвищення рівня єврейської освіти. Оскільки він прагнув контролювати використання цих коштів, уряд відхилив його пропозицію. Згодом він дійшов висновку, що лише еміграція до Америки покращить життя російських євреїв¹⁶. 1891 р. барон Гірш заснував Єврейську колонізаційну асоціацію «Jewish Colonization Association», діяльність якої була спрямована на підтримку еміграції євреїв з Російської імперії та країн Східної Європи до Америки, насамперед до Аргентини і Бразилії, та Фонд барона де Гірша «Baron de Hirsch Fund», зусилля якого зосереджувалися не лише на фінансовій допомозі, а й на освіті та заснуванні сільськогосподарських колоній. Найбільш відома колонія

Вудбайн у штаті Нью-Джерсі, заснована вихідцями з Росії 1891 р. на кошти Фонду. М. де Гірш уважав, що євреї повинні займатися сільським господарством і ремісництвом, тоді вони здобудуть рівні права з іншими громадянами Америки, а антисемітизм зникне як явище. 1893 р. у Вудбайні відкрили сільськогосподарську школу, випускникам якої надавали ділянку землі і грошову допомогу для започаткування фермерського господарства. Однак, діяльність колонії не мала успіху¹⁷. 1897 р. Фонд відкрив у Нью-Йорку комерційну школу імені барона де Гірша, в якій молодь навчалася основам ведення бізнесу, а 1900 р. Фонд заснував благодійну організацію Єврейське агропромислове товариство допомоги, мета діяльності якої полягала у розселенні тисяч єврейських іммігрантів зі Східної Європи у сільській місцевості та маленьких містечках і сприянні їм у започаткуванні фермерських господарств та малих підприємств. Колекція документів «Фонд барона де Гірша» містить серії: «Адміністрація і організація Фонду» (1819-1983), «Єврейські фермерські колонії» (1882-1928), «Єврейське сільськогосподарське товариство» (1892-1981), «Колонія Вудбайн» (1890-1948), «Сільськогосподарська школа колонії Вудбайн» (1893-1927), «Комерційна школа імені барона де Гірша» (1890-1890-1936, 1947), а також окремі зібрання документів, фотографій і мікрофільмів¹⁸.

Однією з найважливіших в архіві Американського єврейського історичного товариства є колекція документів найбільшої в світі сіоністської жіночої організації HADASSAH (ха-Дасса), понад 1000 лінійних футів. Архів «ха-Дасса» почали збирати 1912 р., а 2000 р. документи передано на зберігання товариству¹⁹. Їх систематизовано у дві рекорд-групи, кожна з яких поділяється на серії. Рекорд-група RG 1 «Молодіжна Алія та освітні інституції» (1933-2005) сформована із документів, які переважно відклялися у період 1933-1945 р. та відбивають діяльність організації (Департамент молодіжної алії спершу був підрозділом Єрусалимського центрального департаменту для поселення німецьких євреїв, пізніше - Департаменту по роботі із молоддю Єврейського агентства) по перевезенню єврейських дітей з нацистської Німеччини до Палестини, її зусилля в подоланні обмежень на в'їзд євреїв до Палестини Британського уряду, заснування населених пунктів та дитячих закладів. Після війни організація продовжила роботу з єврейською молоддю в Ефіопії та Північній Африці, на Середньому Сході, у Східній Європі, в СРСР та країнах Азії. Серії систематизовано за офісами та напрямками діяльності: німецький офіс (1935-1941), американський офіс (1933-1997), лондонський офіс (1938-1945), відділення організації у країнах діаспори (1933-1958), палестинський офіс (1935-1948), документи фундатора молодіжної алії Г. Сольд (Henrietta Szold) за 1935-1946 рр., М.Г.Грінберг (Marian Gerber Greenberg) за 1934-1960 рр., листування про Голокост та переміщених осіб (1945-1946), протоколи, звіти, видання, організаційні, фінансові, біографічні та інші документи²⁰. Рекорд-група RG 2 «Медична організація ха-Дасса» (1918-2009) містить протоколи, звіти, листування, тексти промов, заяв, статистичні дані, матеріали урядових комісій, документи директорів медичної організації ха-Дасса М.Рубинова (1920-1922), С.Танненбаума (1923-1924), Е.М.Блюстоуна (1926-1928), Х.Ясського (1928-1948), Е.Девіса (1948-1951), К.Я.Манна (1951-1981), С.Пінхаса (1981-1999), а також лідера жіночого сіоністського руху Г.Сольд. Ці матеріали відбивають не лише заснування і роботу шпиталів, у тому числі туберкульозних, медичних шкіл, центрів реабілітації, стоматологічних, профілактичних, фармакологічних закладів, а й становлення та розвиток галузі охорони здоров'я в Державі Ізраїль. Архівістами було сформовано окремі серії про започаткування лікарень в Єрусалимі «Хадасса Ейн-Керем» та «Хадасса Хар-ха-Цофим», медичного напрямку в Єрусалимському університеті, відкриття шкіл медсестер, інституту онкології, наукових медичних закладів²¹. З 2012 р. триває оцифрування цього важливого комплексу архівних документів, а також переведення у цифровий формат журналу «Hadassah Magazine».

Цікавість представляють колекції, зібрані і передані Американському єврейському історичному товариству рабином португальсько-іспанської общини Суринаму та іспансько-португальської общини Нью-Йорка Ж.І.Люном (Лайоном; Jacques Judah Lyons) з історії єврейських общин ранньої Америки та Вест-Індії, Нью-Йорка, Ньюпорта, Філадельфії, єврейсько-військових Армії США та учасників воєнних місій (1705-1885, 1908, 1911-1914, 1917-1919, 1933, 1950)²²; американським колекціонером А.С.В.Розенбахом (Abraham Simon Wolf Rosenbach) - документи єврейського купця з Саванни М.Шефтолла (Mordecai Sheftall), який був полковником Континентальної Армії в Американську революційну війну і відповідав за постачання

військових підрозділів Джорджії і Південної Кароліни, та його дітей і їхніх нащадків (1761-1867, 1873, 1932, 1941)²³; колекція С.Оппенгейма (Samuel Oppenheim) - дослідника історії євреїв в Америці XVII-XIX ст., яка містить документи євреїв-перших мешканців голландських та англійських колоній, найстарішої єврейської синагоги США «Congregation Shearith Israel», заснованої 1654 р. у колонії Новий Амстердам, єврейських купців Голландської Вест-Індської торгової компанії, суду мера міста Нью-Йорк від середини XVII до середини XVIII ст.²⁴

2000 р. Американське єврейське історичне товариство з метою спільного зберігання і використання історичної документальної спадщини об'єднало свої зусилля з Американською сефардською федерацією, Інститутом Лео Бека, Музеєм Університету Іешива та Інститутом єврейських досліджень YIVO. Результатом стало створення величезного депозитарію і дослідницького центру на Манхеттені у Нью-Йорку - Центру єврейської історії. Його архівна колекція охоплює понад 700 років єврейської історії та містить більше 500 тис. томів друкованих видань і 100 млн. документів загалом²⁵.

Американське єврейське історичне товариство було не лише піонером архівної роботи, фактично до 1947 р. архів товариства був єдиною в США інституцією, яка цілеспрямовано збирала документи з історії американського єврейства. Тому історики Коледжу іудейського союзу Єврейського інституту релігії (Hebrew Union College, Цинциннаті) ініціювали заснування Американського єврейського архіву, який згодом став однією із найбільших в США єврейських архівних інституцій.

Спершу у Коледжі іудейського союзу, заснованому лідером реформістського іудаїзму І.М.Вайзом (Isaac Mayer Wise) 1875 р. з метою навчання рабинів та учителів, була створена бібліотека, у якій накопичувалися «спеціальні колекції», або колекції манускриптів. Серед найцікавіших колекцій, зібраних відділом «спеціальних» колекцій бібліотечної системи Коледжу іудейського союзу, - документи ельзаських євреїв про нерухому власність і її успадкування²⁶; боргові зобов'язання, взяті на себе єврейськими общинами Ельзасу-Лотарингії до Французької революції, опротестування боргів і боротьбу євреїв за права і свободи під час революції та терору (1789-1794), Директорії (1795-1799), правління Наполеона I (1804-1815), Реставрації Бурбонів (1815-1830), революції 1830, 1848-1849 рр. та періоду Другої імперії (1852-1860)²⁷; вихідна кореспонденція Центральної єврейської консисторії Франції (1808-1905), а також вхідні листи від підпорядкованих 13 місцевих консисторій, синагог і громад (документи за 1877, 1881, 1883, 1885 рр.)²⁸; документи єврейських організацій і окремих діячів науки, культури Франції, Нідерландів, Англії, Португалії, Іспанії, Росії, Румунії XIX-XX ст.²⁹ Майже 42 роки архів зберігав насправді безцінну колекцію документів єврейської общини Нідерландів, насамперед Амстердамської синагоги (документи за 1753-1939 рр.), більшість з яких створено протягом XVIII-XIX ст., та метричних записів євреїв Амстердаму (1754-1943). Колекцію захоплено нацистами 1943 р. і вивезено до Берліну. Близько 45 тисяч документів врятовано військовим рабином американської армії Н.П.Левінзоном (Nathan Peter Levinson) і передано на зберігання до архіву іудейського коледжу. Архівісти систематизували документи і створили до них каталог. У 1983-1985 рр. оригінали було повернуто до Амстердаму³⁰. Значущою є так звана «Німецька колекція», сформована з манускриптів, епістолярної спадщини та інших документів видатних німецьких учених єврейського походження XIX-XX ст. (1450-1955 рр.)³¹.

У грудні 1947 р. президент Коледжу іудейського союзу, видатний археолог Н.Глюк (Nelson Glueck) заснував на базі цього навчального закладу *Американський єврейський архів*. Він призначив професора Я.Р.Маркуса (Jacob Rader Marcus) першим директором архіву, Б.У.Корна (Bertram W. Korn) та Е.Х.Філіпсон (Ella H. Philipson) - заступниками директора, С. Штерн-Тойблер (Selma Stern-Taeubler) - архівістом. Усі вони були видатними істориками, багато років пов'язаними із архівною справою. Сельма Штерн, крім того, була дружиною Ойгена Тойблера (Eugen Taeubler), першого директора першого в світі спеціалізованого єврейського архіву «Gesamtarchiv der deutschen Juden», засновано у Німеччині 1906 р. Разом із чоловіком 1941 р. вона емігрувала до США. О.Тойблер став професором єврейської літератури та історії елліністичного періоду в Коледжі іудейського союзу, а Сельма - архіваріусом коледжу³². Я.Р.Маркус був випускником Коледжу іудейського союзу, в Берлінському університеті він захистив дисертацію. Маркус вивчав німецько-єврейську та середньовічну історію євреїв. Згодом учений переорієнтувався на історію американських євреїв. Він був автором (редактором)

понад 30 томів наукових праць та більше 250 статей з історії європейських і американських євреїв. Під керівництвом Маркуса Американський єврейський архів став найбільшим у Західній півкулі планети депозитарієм єврейських історичних документів і на кінець був названий на його честь «Jacob Rader Marcus Center of the American Jewish Archives» (1995)³³.

1947 р. щойно заснований архів, враховуючи трагедію євреїв Другої світової війни, мав на меті збирати, зберігати й удоступнювати документи з історії єврейства не лише США, а й усього світу. Через те, що після війни США стали країною, в якій утворилася найбільша єврейська діаспора в світі, засновники архіву вважали, що він повинен стати світовим архівним центром єврейської документальної історичної спадщини, в котрому були б сконцентровані документи за 3500-річну історію єврейського народу. Завданням архіву було формування не лише документальних колекцій офіційного походження, а й особового походження, періодичних видань, неопублікованих рукописів книг тощо³⁴. За перші десять років архів перетворився за центр історичних досліджень. Як зазначив його директор Я.Р.Маркус, хоча архів було створено під патронатом Коледжу іудейського союзу - Єврейського інституту релігії, він уник релігійного впливу і концентрував документи з економічного та культурного життя єврейської громади США. На кінець 50-х рр. ХХ ст. вже були зібрані великі колекції документів релігійних і громадських організацій, видатних американських єврейських діячів - бізнесменів, юристів, рабинів, матеріалів, які відбивають усі етапи єврейського життя в США. У червні 1948 р. світ побачило перше число журналу «American Jewish Archives» («Американський єврейський архів»), важливого в плані популяризації історичної спадщини американських євреїв. Журнал опублікував документи, що проливали світло на 300-річну історію єврейської громади в США, у т.ч. маловідомі документи про колонію Новий Амстердам, участь євреїв в Вест-Індській компанії, створення єврейських громад на американському Заході. Архів також видав історичні монографії Я.Р.Маркуса, Б.У.Корна, ювілейну збірку на честь 10-ї річниці архіву. 1956 р. архів відкрив Американський центр єврейської періодики для збирання єврейських газет, журналів і інших видань в оригіналах та мікрофільмах за період з 1823 р. до 1925 р. У своєму виступі перед Товариством американських архівістів, 18 серпня 1958 р., Я.Р.Маркус заявив, що «завдання архіву такі нескінченні, як сама історія»³⁵.

Після смерті Я.Р.Маркуса, в 1998 р. архів очолив його учень, професор історії американських євреїв та реформістського іудаїзму Г.Ф.Зола (Gary Phillip Zola). Він є головним редактором журналу «American Jewish Archives». 2011 р. Президент Б. Обама призначив Г.Ф.Золу до складу Комісії з питань зберігання американської культурної спадщини за кордоном³⁶. Під керівництвом Зола архів вступив у нову фазу свого розвитку: значно збільшив свої колекції і переїхав до обладнаного за усіма світовими стандартами комплексу, який, крім сховищ, включає освітній центр імені Е.А.Маллоя (Edwin A. Malloy Education Building), відкритий 2005 р. Місія освітнього центру полягає в удоступненні першоджерел американської єврейської історії дослідникам, учителям, студентам. Архівісти отримали можливість презентувати документальні виставки у великій галереї, проводити семінари, лекції та презентації, дослідники - працювати у великій читальній залі³⁷. Споруда будівлі є унікальною за архітектурним рішенням.

На сучасному етапі історії Американський єврейський архів зберігає близько 900 великих та 16 тис. малих архівних колекцій, 25 тис. фотографій, 4 тис. мікрофільмів, 10 тис. аудіо і відеозаписів. Найбільш ранні документи належать до колоніального періоду. Серед важливих колекцій архіву документи Центральної конференції єврейських рабинів, заснованої реформістським рабином І.М.Вайзом (1885-2007); Федерації єврейських жіночих організацій (1920-1977); Союзу реформістського іудаїзму (1873-2011); Асоціації єврейських бібліотек - організації, яка веде свою історію від Асоціації єврейських бібліотекарів (1950-2000), заснованої у 1946 р. майбутнім першим директором Державного архіву Ізраїлю Софією Юдіною, коріння якої походить з України; Асоціації захисту єврейських іммігрантів (1884-1949); Служби єврейської сім'ї та дитини (Асоціації єврейських соціальних служб, 1907-1958); Об'єднаної конгрегації ізраелітів Ямайки (1884-1999); Англо-Американського комітету з питань Палестини «ААСІР», що опікувався переселенням жертв Голокосту і створенням Держави Ізраїль у 1929-1946 рр. (1929-1986); Американського єврейського комітету, заснованого

1906 р. американськими євреями для захисту постраждалого від погромів єврейського населення царської Росії (1917-1987); сіоністського молодіжного руху «ха-Шомер ха Цаїр» (1923-1985); Бюро єврейської освіти Товариства Талмуд-Тора Цинциннаті (1890-1998); різних лож організації «Бней Брит»; синагог, общин, спогоди осіб, які пережили Голокост; документи видатних діячів, жіночих, молодіжних і благодійних товариств; а також архів Американського єврейського архіву (86,5 лінійних футів документів за 1937-1998 рр. - MS-687)³⁸. У передмові до опису документів Коледжу іудейського союзу зазначено, що «історія коледжу є синонімом історії реформістського єврейського руху в Америці». Вочевидь у цьому можна пересвідчитися із двох колекцій, які містять документи, створені в діяльності Коледжу іудейського союзу (колекція MS-5 - документи за 1873-1955; MS-20 - за 1947-1996). Обидві колекції передано коледжем на зберігання до Американського єврейського архіву. Спеціальна серія «J» в колекції MS-5 сформована із документів особового походження - засновника коледжу І.М.Вайза³⁹. Для полегшення пошуку документів створено on-line каталог. Архів має веб-сайт, включений до єдиного комплексу інформаційних ресурсів Бібліотеки Конгресу США.

Таким чином, в США було створено два найбільших на сьогодні єврейських архіви, які акумулювали значні обсяги історичної документальної спадщини єврейського народу. Важливо, що ці архіви концентрували не лише документи з історії американських євреїв, а й світового єврейства взагалі. Завдяки їх діяльності вдалося зберегти єврейські документи з Росії, України, Франції, Німеччини, Литви та інших країн світу. Діяльність архівів на сучасному етапі побудована на засадах передової архівної науки і практики. Архіви розташовано у будинках, які забезпечують належне зберігання документів, у читальних залах створено усі умови для роботи дослідників, розроблено комп'ютерні бази даних, в котрих представлена інформація майже на всі наявні колекції, завдяки чому дослідники отримують можливість ознайомитися із архівними описами через мережу Інтернет. Безумовно, що ці архіви зацікавлять українських дослідників, які працюють над різними напрямками досліджень із єврейської історії.

¹ Станом на січень 2012 р. - 5 425 000 осіб. Статистичні дані наведено за «Vital Statistics: Jewish population in the United States, Nationally (1654-Present)» American-Israeli Cooperative Enterprise. [Electronic resource]. - URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/US-Israel/usjewpop1.html>

² Dubow S. M. The Jewish Historical Society of Greater Washington: Its Archival Program / Sylvan M. Dubow // The American Archivist. - Vol. 30, № 4. - 1967, October. - P. 575-580.

³ Marcus J. The American Jewish Archives / Jacob Marcus // The American Archivist. Vol. 23, № 1. - 1960, January. - P. 57-61.

⁴ Wertheimer J., Bernhardt D., Miller J. Toward the Documentation of Conservative Judaism / Jack Wertheimer, Debra Bernhardt, Julie Miller // The American Archivist. Vol. 57, № 2. - 1994, April. - P. 374-379.

⁵ Левченко Л. Архіви єврейських науково-дослідних інститутів / Історичні мідраші Північного Причорномор'я. - Том II. - Миколаїв, 2015. - С. 26-46.

⁶ Adler C. Address of the President. Delivered at the reception to the Society by The Judaeans, Sunday evening, April 22, 1917 / Cyrus Adler // Publications of the American Jewish Historical Society. - 1918. - № 26. - P. 1.

⁷ Adler C. Address of the President... - P. 2-3.

⁸ Adler C. Address of the President... - P. 7.

⁹ Guide to the Records of the Board of Delegates of American Israelites, undated, 1859-1881, 1887, 1932. Processed by Tanya Elder / American Jewish Historical Society [Electronic resource]. - URL: <http://findingaids.cjh.org/Delegates02-01.html>

¹⁰ Guide to the Records of the Synagogue Council of America (1926-1994), undated, 1926-1982, 1990-1992. Processed by Tanya Elder / American Jewish Historical Society // [Electronic resource]. - URL: <http://findingaids.cjh.org/?pID=109187>

¹¹ Guide to the Council of Jewish Federations and Welfare Funds records, undated, 1916- / American Jewish Historical Society // [Electronic resource]. - URL: <http://digifindingaids.cjh.org/?pID=365441>

¹² Guide to the Records of American Jewish Congress, undated, 1916-2006 (bulk 1949-2003). Processed by Adina Anflick, Marvin Rusinek, Vital Zajka, and Eric Fritzler / American Jewish Historical Society // [Electronic resource]. - URL: <http://digifindingaids.cjh.org/?pID=365446>

- 13 Guide to the Boston Immigrant Aid Society Collection, 1886-1977 (Bulk 1938-1954). Processed by Judith Garner, Stephanie Call, Myrto Barth, Richard Rosen, Benjamin Owen, Kelsey Sawyer, Mary Chen, Rebecca Simon, Lael Dalal, Sarah Amtower, Jessie Xu, Sarah Raykhtsaum, and Leah Ellenbogen / American Jewish Historical Society // [Electronic resource]. - URL: <http://digifindingaids.cjh.org/?pID=365459>
- 14 *Архів Нової Англії (New England Archives) є структурним підрозділом Вінер Центру Американського єврейського історичного товариства. Він знаходиться у регіональній штаб-квартирі товариства, розміщеній в Історико-генеалогічному товаристві Нової Англії у Бостоні (в бібліотеці). Див.: American Jewish Historical Society-New England Archives. [Electronic resource]. - URL: <http://ajhsboston.org/about-the-ajhs-new-england-archives/>*
- 15 Guide to the Records of the Industrial Removal Office undated, 1899-1922 // American Jewish Historical Society [Electronic resource]. - URL: <http://findingaids.cjh.org/IRO5.html>
- 16 Hirsch Fund, Baron De / Jewish Encyclopedia // [Electronic resource]. - URL: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/7731-hirsch-fund-baron-de>
- 17 Curét A.J. History of the Woodbine Colony / Albert Jr. Curét. - Woodbine, 1910. - 24 p.
- 18 Guide to the Records of the Baron de Hirsch Fund, undated, 1819-1983. Processed by Seth Korelitz, July 1996, reprocessed by Michelle R. Sampson, October 1999/ American Jewish Historical Society // [Electronic resource]. - URL: <http://findingaids.cjh.org/BaronFund.html>
- 19 Woodland Susan. Out of the Archives / The Jewish Week. Connecting the World to Jewish News, Culture and Opinion. - 2012, March, 23 // [Electronic resource]. - URL: http://www.thejewishweek.com/features/advertorial/out_archives
- 20 The Youth Aliyah Papers in the Hadassah Archives, 1933-1960. Finding aid prepared by Margaret Bausman and Susan Woodland based upon the previous Finding Aid by Ira Daly and Lawrence D. Geller / American Jewish Historical Society // [Electronic resource]. - URL: <http://findingaids.cjh.org/?pID=803532>
- 21 The Hadassah Medical Organization Papers in the Hadassah Archives, 1918-2009. Finding aid prepared by Susan Woodland and Margaret Bausman, based on the previous Finding Aid by Ira Daly / American Jewish Historical Society // [Electronic resource]. - URL: <http://findingaids.cjh.org/?pID=826508>
- 22 Guide to the Papers of Jacques Judah Lyons (1813-1877), undated, 1705-1885, 1908, 1911-1914, 1917-1919, 1933, 1950 / American Jewish Historical Society // [Electronic resource]. - URL: <http://digifindingaids.cjh.org/?pID=333370>
- 23 Guide to the Papers of Mordecai Sheftall (1735-1797), undated, 1761-1867, 1873, 1932, 1941 (bulk 1777-1778). Processed by Tanya Elder / American Jewish Historical Society // [Electronic resource]. - URL: <http://digifindingaids.cjh.org/?pID=1358081>
- 24 Guide to the Samuel Oppenheim Papers (1859-1928), undated, 1614-1938. Processed by Marvin Rusinek and Michael D. Montalbano. / American Jewish Historical Society // [Electronic resource]. - URL: <http://digifindingaids.cjh.org/?pID=364783>
- 25 Center for Jewish History // [Electronic resource]. - URL: <http://www.cjh.org/p/2>
- 26 An inventory to the Alsatian Jewish inventories (1738-1805) / Jonathan Rodgers, N. E. H. Manuscript Processor. Hebrew Union College - Jewish Institute of Religion. - 4 p.
- 27 An inventory to the Alsace-Lorraine collection (1786-1868) / Leo Lichtenberg, N. E. H. Manuscript Processor Klau Library. Hebrew Union College - Jewish Institute of Religion. - 6 p.
- 28 An inventory to the Consistoire Central Des Israelites de France Collection / Leo Lichtenberg, N. E. H. Manuscript Processor Klau Library. Hebrew Union College - Jewish Institute of Religion. - 4 p.
- 29 An inventory to the French Miscellanea Collection (19th and 20th centuries) / Jonathan Rodgers, N. E. H. Manuscript Processor Klau Library. Hebrew Union College - Jewish Institute of Religion. - 4 p.
- 30 Records Returned / AJR Information. - 1986, January. - Vol. XLI, № 1. - P. 11.
- 31 An inventory to the German Collection / Leo Lichtenberg and Jonathan Rodgers N. E. H. Manuscript Processors, Klau Library. Hebrew Union College - Jewish Institute of Religion. - 17 p.
- 32 Laxton Susan. Selma Stern-Taeubler (1890-1981) / Jewish Women's Archives. Encyclopedia // [Electronic resource]. - URL: <http://jwa.org/encyclopedia/article/stern-taeubler-selma>
- 33 Jacob Rader Marcus (1896-1995) / The Jacob Rader Marcus Center of the American Jewish Archives // [Electronic resource]. - URL: <http://americanjewisharchives.org/about/marcus.php>
- 34 The Program of the American Jewish Archives / American Jewish Archives Journal. - 1948. - Vol. 1, № 1. - P. 2-5.
- 35 Marcus J. The American Jewish Archives / Jacob Marcus // The American Archivist. - Vol. 23, № 1. - 1960, January. - P. 57-61.
- 36 Gary P. Zola, Rabbi, Ph.D. / Hebrew Union College - Jewish Institute of Religion // [Electronic resource]. - URL: <http://huc.edu/directory/gary-p-zola>

³⁷ The Groundbreaking for the Edwin A. Malloy Education Building / The Chronicle. - 1998, Issue 58. - P. 8-9; A Living History of American Jewish Life Dedication of the New Edwin A. Malloy Education Building at the American Jewish Archives / The Chronicle. - 2005, Issue 66. - P. 18, 20-21.

³⁸ Finding Aids. AJA Online Catalog / The Jacob Rader Marcus Center of the American Jewish Archives // [Electronic resource]. - URL: <http://americanjewisharchives.org/collections/findingAids.php>

³⁹ A Finding Aid to the Hebrew Union College Records Manuscript Collection No. 5, 1873-1955 / American Jewish Archives // [Electronic resource]. - URL: <http://americanjewisharchives.org/collections/ms0005/>; A Finding Aid to the Hebrew Union College-Jewish Institute of Religion Records. 1936-2011. Manuscript Collection No. 20 / American Jewish Archives // [Electronic resource]. - URL: <http://americanjewisharchives.org/collections/ms0020/>

Володимир Левчук (Одеса, Україна)

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗКІВ ОДЕСИ З МІСТАМИ-ПОБРАТИМАМИ

Видатний політичний і державний діяч Німеччини, лауреат Нобелівської премії миру Віллі Брандт свого часу висловив думку: міжнародні відносини настільки важливі, що їх не можна віддавати на відкуп лише державним органам. Сьогодні вже стало нормою ділитися монополією державної дипломатії і сприяти зростанню і розвитку народної громадської дипломатії. У Радянському Союзі, під жорстким контролем держави і компартії, народна дипломатія була зведена до діяльності Всесоюзного товариства культурного зв'язку із закордоном (з 1958 року - Союзу радянських товариств дружби і культурного зв'язку із зарубіжними країнами). Рух поріднених міст був однією зі складових їх діяльності, а Одеса стояла біля витоків цього руху. У роки Другої світової війни до захисників міста приходили листи від жителів багатьох країн зі словами подяки і захоплення героїзмом одеситів. Так, у вересні 1941 року надійшли листи від громадян Бристоля (Великобританія)¹, гарнізону фортеці Тобрук (Лівія)². У серпні 1944 року прийшов лист з Ванкувера (Канада), в якому говорилося: «...прийміть наше звернення як знак захоплення і поваги дивовижною стійкістю радянських людей у боротьбі проти фашистських орд, як ознаку доброзичливості та дружельності по відношенню до радянського народу, до жителів Одеси. Муніципалітет міста Ванкувера вважає за честь бути спорідненим з містом Одесою»³. Між цими містами почалось листування.

Рік від року зростала кількість міст, з якими Одеса встановлювала контакти. Але тільки у другій половині 1950-х років вони стали переростати у постійні зв'язки. У 1956 році відбувся обмін делегаціями між Одесою і Оулу (Фінляндія), а у серпні 1957 року, після погодження з ЦК КПРС, було укладено угоду про співпрацю та споріднення двох міст⁴. У цей же рік відбувся обмін делегаціями між місцевою владою міст Констанца (Румунія) та Одеси⁵. З 1958 року встановилися постійні зв'язки з Ліверпулем (Великобританія), Варною (НРБ), Сегедом (УНР)⁶. У травні делегація з Одеси відвідала м. Тріполі (Ліван), а у червні одесити прийняли делегацію з Олександрії (Арабська республіка Єгипет), що поклало початок дружбі цих міст⁷. У 1959 році почалося налагодження контактів з муніципальною владою міст Марселя (Франція) та Генуї (Італія). Згідно з постановою ЦК Компартії України м. Одеса, однією з десяти радянських міст, стає у 1962 році членом Всесвітньої Федерації поріднених міст⁸. З цього часу міська влада почала підписуватись на журнал організації «Cites Unies»⁹.

Основними формами співпраці міст-побратимів у другій половині 1950-х - першій половині 1960-х років було листування між міською владою, обмін делегаціями міських і муніципальних властей, групами лекторів та фахівцями міського господарства. У 1960-ті роки починають практикуватися такі форми як обмін літературою, виставками, кінофільмами, записами радіопередач і статтями в газетах. Змінювалися не тільки форми співпраці, збільшувалося число делегацій, обсяг і масштаби проведених заходів. Так, з 1957 року по 1963 було направлено і прийнято 22 делегації, а у період 1964-1970 рр. їх кількість перевищила 70.